

Αντιμετώπιση ατόμων με αναπηρία. Ιστορική Αναδρομή

Ευαγγελία Μπογοσιάν*

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η παρουσίαση των απόψεων, των στάσεων και της αντιμετώπισης των ατόμων με αναπηρία στην πορεία του χρόνου. Σύμφωνα με τη Σύμβαση του ΟΗΕ (2006), στα άτομα με αναπηρία περιλαμβάνονται εκείνα με μακροχρόνια σωματικά, ψυχικά, πνευματικά ή αισθητήρια προβλήματα, που, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, μπορεί να παρεμποδίζουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ισότιμη βάση με τους άλλους. Οι απόψεις και στάσεις για τα άτομα με αναπηρία ποικίλλουν ανάλογα με την ιστορική περίοδο. Βελτιώνονται όταν επικρατούν στην ανθρωπότητα υψηλότερα ιδανικά και πολιτικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προοδευτικές απόψεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων εκφράζονται σε περιόδους άνθησης της δημοκρατίας, της επιστήμης και της φιλοσοφίας. Το ίδιο την περίοδο της Αναγέννησης, καθώς και την περίοδο των μεγάλων διεκδικήσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα τα τελευταία 40 χρόνια του περασμένου αιώνα. Το αντίθετο συνέβη σε περιόδους σκοταδισμού, παρακμής του ορθολογισμού και της δημοκρατίας, όπως στον Μεσαίωνα και τη Χιτλερική Γερμανία. Είναι ενδιαφέρον να δούμε τις συνέπειες της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στις απόψεις και πρακτικές για τη στήριξη των ατόμων με αναπηρία. Εμείς, όμως, ας μείνουμε σταθεροί στην συνεπή υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στο δόγμα ότι «το κριτήριο του πολιτισμού μιας κοινωνίας είναι η φροντίδα που παρέχεται στα αδύναμα μέλη της».

ελληνική νοσοκομειακή οδοντιατρική 6: 31-36, 2013

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η παρουσίαση των απόψεων, των στάσεων και της αντιμετώπισης των ατόμων με αναπηρία στην πορεία του χρόνου. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.) «Άτομα με Αναπηρία, (ΑμεΑ) θεωρούνται όλα τα άτομα που εμφανίζουν σοβαρή μειονεξία που προκύπτει από φυσική ή διανοητική βλάβη»¹. Η κατανόηση των όρων της βλάβης, της μειονεξίας και της αναπηρίας θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της έννοιας των αναγκών των ατόμων αυτών. Παρόλο λοιπόν που οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμα, εντούτοις έχουν διακριτό νόημα. Σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ. το νόημα των όρων αυτών έχει ως εξής:

- Ο όρος βλάβη (impairment) αναφέρεται στην απώλεια ή στην περιορισμένη λειτουργία ενός συγκεκριμένου μέρους ή οργάνου του σώματος.
- Η αναπηρία (disability) υπάρχει όταν μια βλάβη περιορίζει την ικανότητα του ατόμου να εκτελέσει κάποια έργα με τον τρόπο που τα εκτελούν οι περισσότεροι άνθρωποι (π.χ. να περπατήσει, να δει κ.λπ.), στα όρια δηλαδή που θεωρούνται φυσιολογικά για τους περισσότερους

Λέξεις κλειδιά: άτομα με αναπηρία, κοινωνική αντιμετώπιση, ανθρώπινα δικαιώματα.

* Διευθύντρια ΕΣΥ, οδοντίατρος

Ίδρυμα προέλευσης:
Οδοντιατρική Κλινική, Πανεπιστημιακό Γενικό Νοσοκομείο Ηρακλείου

ανθρώπους.

- Η *μειονεξία* (handicap) αναφέρεται σε ένα πρόβλημα ή μειονέκτημα που αντιμετωπίζει ένα άτομο με αναπηρία ή βλάβη, όταν αλληλεπιδρά με το περιβάλλον του. Μια αναπηρία μπορεί να δημιουργεί μειονεξία σε ένα περιβάλλον, αλλά όχι σε κάποιο άλλο. Επίσης, τα άτομα με αναπηρία βιώνουν μειονεξίες που δεν οφείλονται στις αναπηρίες τους αλλά είναι αποτέλεσμα των στάσεων και συμπεριφορών που παρεμποδίζουν τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες του σχολείου, της εργασίας ή της κοινότητας^{2,3}.

Εδώ και αρκετές δεκαετίες καταβάλλεται προσπάθεια να δοθεί η κοινωνική διάσταση της αναπηρίας, προσπάθεια που αποτυπώνεται και στους ορισμούς που διατυπώνονται γι' αυτήν. Σύμφωνα με τον Jantzen (1974) «Η αναπηρία δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα φυσικό φαινόμενο. Γίνεται φανερό και αρχίζει να υπάρχει ως αναπηρία, από τη στιγμή που κάποια γνώρισμα και χαρακτηριστικές εκδηλώσεις των γνωρισμάτων ενός ατόμου συγκριθούν προς τις εκάστοτε αντιλήψεις για το ελάχιστο των υποκειμενικών και των κοινωνικών ικανοτήτων. Με το να διαπιστωθεί πως ένα άτομο, με βάση τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα, δεν ανταποκρίνεται στις παραπάνω αντιλήψεις γίνεται η αναπηρία φανερό. Υπάρχει ως κοινωνικό φαινόμενο από τη στιγμή αυτή και μόνο». Ο Δημητρόπουλος (1995) αναφέρει ότι «Άτομο με ειδικές ανάγκες, είναι το άτομο που δεν είναι σε θέση να συμμετέχει σε όλες τις δραστηριότητες και να απολαμβάνει όλα τα αγαθά που προσφέρει στα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας στην οποία ζει, εξαιτίας της κατάστασης κάποιου ή κάποιων από τα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά του». Ο Klee (1980) σημειώνει ότι «...μέτρο της αναπηρίας είναι η μείωση της εργατικής δύναμης. Η μείωση της εργατικής δύναμης μετράει το κατά πόσο η σωματική και η νοητική ικανότητα απόδοσης είναι μειωμένη σε σχέση με την κανονική εργατική δύναμη». Εντελώς διαφορετική η θεώρηση του Bardeau (1977) που υποστηρίζει ότι οι αναπηρίες στη σημερινή κοινωνία είναι θεσμικές παραγωγές της μισθωτής-ταξικής κοινωνίας. Η ιατρική γνώση που αναπτύχθηκε έχει καταπιεστική λειτουργία και συμμετέχει στη θεσμική παραγωγή της αναπηρίας¹.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση του ΟΗΕ του 2006, στα άτομα με αναπηρία περιλαμβάνονται εκείνα που έχουν μακροχρόνια σωματικά, διανοητικά, πνευματικά ή αισθητήρια εμπόδια, που, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, μπορούν να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους⁴.

Τα άτομα με αναπηρία αποτελούν σημαντικό τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού. Περίπου το 15-20% του παγκόσμιου πληθυσμού, ή περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι, ζουν με αναπηρίες. Η πρώτη Παγκόσμια Έκθεση για την αναπηρία αποκαλύπτει ότι το ένα πέμπτο εξ αυτών, δηλαδή περίπου 200 εκατομμύρια άνθρωποι, αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην καθημερινότητά τους⁵. Στις ΗΠΑ, σύμφωνα με τα ετήσια δεδομένα απογραφής που πραγματοποιεί το υπουργείο Παιδείας, περισσότερα από 6.000.000 παιδιά και νέοι 3-21 ετών με αναπηρίες δέχτηκαν υπηρεσίες ειδικής αγωγής το σχολικό έτος 2005-2006².

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΑμεΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ

Το ζήτημα των παιδιών με αναπηρία έχει απασχολήσει τις ανθρώπινες κοινωνίες από τα πρώτα στάδια της εμφάνισής τους και συνεχίζει να τις απασχολεί μέχρι και σήμερα. Η αντιμετώπισή τους έχει περάσει από πολλά και ετερόκλητα στάδια και έχει γίνει με ποικίλους τρόπους. Ως συνηθέστεροι τρόποι αντιμετώπισης, με κάποια φωτεινά διαλείμματα, αναφέρονται η βρεφοκτονία, οι βασανισμοί, οι εγκλεισμοί, η εγκατάλειψη, ο εμπαιγμός, η εκμετάλλευση, η απομόνωση, η ελεημοσύνη. Από τον προηγούμενο αιώνα οι απόψεις και οι συμπεριφορές αυτές έχουν διαφοροποιηθεί και πλέον οι σύγχρονες απόψεις μπορούμε να πούμε πως χαρακτηρίζονται από την προστασία, την αποδοχή και το σεβασμό της διαφορετικότητας και των δικαιωμάτων τους⁶.

Στις πρωτόγονες κοινωνίες η βρεφοκτονία στις περιπτώσεις ΑμεΑ ήταν ευρέως αποδεκτή και πιθανόν υποχρεωτική και τα ανάπηρα άτομα είχαν μέσο όρο ζωής τα 2 χρόνια. Στον αρχαίο κόσμο η βρεφοκτονία ήταν κάτι συνηθισμένο. Εξαιρέση αποτελούσε μάλλον η Αίγυπτος, όπου τα άτομα με κάποια αναπηρία προσέφεραν διαφόρων ειδών υπηρεσίες στην πολιτεία ή σε ιδιώτες. Στην παλαιολιθική εποχή υπάρχουν στοιχεία ότι χρησιμοποιούνταν μια πρωτότυπη μέθοδος θεραπείας του ανάπηρου ατόμου από τα «κακά πνεύματα» που κατοικούσαν στο κεφάλι του. Με ειδικά αιχμηρά εργαλεία φτιαγμένα από πέτρα, τρυπούσαν το κρανίο του ανάπηρου ατόμου για να διαφύγουν τα κακά πνεύματα. Το στοιχείο αποδεικνύεται από την εύρεση των απαραίτητων εργαλείων για την επέμβαση αλλά και των τρυπημένων κρανίων⁶.

Εύρημα κρανίου υδροκέφαλου παιδιού της νεολιθικής περιόδου, υπολογιζόμενης ηλικίας 5 ετών, μαρτυρεί ότι στη διάρκεια της ζωής του, του είχε παρασχεθεί μια καλή αντιμετώπιση, που του επέτρεψε να ζήσει μέχρι την ηλικία των πέντε χρόνων. Ευρήματα της ίδιας εποχής δείχνουν πως οι Σουμέριοι, ο πρώτος πολιτισμένος λαός, ασχολούνταν με τα προβλήματα των ανάπηρων ανθρώπων ήδη από το 4000 π.Χ.⁷.

Στην αρχαία Ελλάδα οι απόψεις για την αντιμετώπιση των ΑμεΑ ποικίλλουν. Έτσι στην αρχαία Σπάρτη οι Νόμοι του Λυκούργου όριζαν ότι ο πατέρας όφειλε να παρουσιάσει το νεογέννητο παιδί του στη συνέλευση των γερόντων. Εφόσον ήταν υγιές γινόταν δεκτό από την κοινότητα. Σε αντίθετη περίπτωση το μετέφεραν στον Ταΰγετο και το έριχναν στη χαράδρα του Καιάδα⁷. Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι κάποιοι αμφισβητούν ότι αυτό συνέβαινε πραγματικά.

Αναφορές για τα άτομα με ειδικές ανάγκες υπάρχουν στον Όμηρο, ο οποίος τα διακρίνει σε ανίκανα, κουτά, νοητικά καθυστερημένα και τρελά. Μάλιστα συνιστά τη μουσική για εσωτερική ψυχική γαλήνη και την εργασία για τη θεραπεία των ψυχώσεων¹.

Σίγουρα δεν είναι τυχαία η λατρεία του ανάπηρου Ήφαιστου στο συμβολιστικό Δωδεκάθεο της αρχαίας Ελλάδας. Όμως, αξίζει να σημειωθεί πως, ο ανάπηρος Ήφαιστος είναι ο μοναδικός θεός του Ολύμπου, ο οποίος πα-

ρόλο που προσωποποιεί τη φωτιά, γενεσιουργό στοιχείο του ανθρώπινου πολιτισμού, δεν αναφέρεται για το μεγαλείο ή τη γοητεία του. Ακόμα και η μάννα του Ήρα τον απαρνήθηκε και φέρεται να λείει στον Ομηρικό ύμνο τον αφιερωμένο στον Απόλλωνα: «Απ' όλους τους αθάνατους μόνο ο δικός μου γιός είναι ανάπηρος και στραβοπόδαρος. Για τούτο τη μέρα που γεννήθηκε τον πέταξα στη θάλασσα. Τον μάζεψε όμως η κόρη του Νηρέα, η Θέτιδα η ασημοπόδαρη και τον ανάθρεψε αντάμα με τις αδελφές της». Γεγονός που επιβεβαιώνει ο Ήφαιστος λέγοντας «Εκείνη μ' έσωσε, τότε που η ξεδιάντροπη μάννα μου μ' έριξε από ψηλά κι οι πόνοι με θερίζανε, γιατί ήθελε την ασκήμια και την αναπηρία να κρύψει...»⁸.

Στην αρχαία Ελλάδα θα συναντήσουμε τόσο αντιλήψεις ότι η αρρώστια και η φυσική αναπηρία σημαίνουν κοινωνική αχρηστία, όσο και υποστηρικτικές απόψεις για τα πάσχοντα παιδιά και άτομα. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Αντιγόνης, η οποία προειδοποιήθηκε ότι θα εξοριστεί μαζί με τον Οιδίποδα, γιατί η συναναστροφή με ένα τυφλό είναι ντροπιαστική. Επίσης ο Πλάτωνας στην Πολιτεία τοποθετείται αρνητικά απέναντι στους ανάπηρους, ενώ στους Νόμους συνιστά ότι πρέπει να παρέχεται η ίδια αγωγή για όλα τα άτομα και των δυο φύλων, ανεξάρτητα από το κοινωνικό στρώμα που ανήκουν ή το βαθμό ευφυΐας που διαθέτουν. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η ατομικότητα του μαθητή πρέπει να αποτελεί τη βάση της εκπαίδευσης. Ο Αριστοτέλης έκανε λόγο για τις υποχρεώσεις της κοινωνίας προς τα άτομα με αναπηρία, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τους τυφλούς και τους κωφούς και προτείνει κοινό σχολείο για όλα τα παιδιά. Ο Δημόκριτος απαιτούσε αγωγή για όλους, χωρίς διάκριση και έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία και όχι στη φύση του ατόμου, ενώ ο Θεόφραστος δείχνει ενδιαφέρον για την αγωγή των καθυστερημένων παιδιών¹. Επίσης, τα ανάπηρα άτομα έπαιρναν και ένα επίδομα, το επίδομα «Περί αδυνάτων». Τα θέματα της αναπηρίας και των νοητικών και ψυχικών παθήσεων προσεγγίζονται επιστημονικά για πρώτη φορά από τον Ιπποκράτη (4ος αι. π.Χ.). Ο Ιπποκράτης αμφισβήτησε τις δεισιδαιμονίες για τους δαίμονες και τους θεούς που προκαλούν τις διαφόρου τύπου αναπηρίες, νοητικές ή ψυχικές διαταραχές, τις οποίες απέδωσε σε ασθένειες. Ο ίδιος ασχολήθηκε με ψυχικά ασθενείς και νοητικά καθυστερημένα άτομα^{6,9}.

Η αρχαία Ρώμη επεφύλαξε άσχημη μοίρα στα ΑμεΑ. Η Δωδεκάδελτος, ο πρώτος νομικός κώδικας της Ρώμης, όριζε τη μεταχείριση των παιδιών με παραμορφώσεις. Αναφέρεται ότι συχνά τα παιδιά αυτά τα πετούσαν στο δρόμο, τα έπνιγαν, τα πετούσαν στον Τίβερη ή τα εγκατέλειπαν σε ερημικές τοποθεσίες⁹. Η βρεφοκτονία συνεχίζεται την περίοδο αυτή, ενώ συχνά τα ανάπηρα άτομα χρησιμοποιούνται ως υπηρέτες ή γελωτοποιοί. Επίσης αγοράζονται από τα σκλαβοπάζαρα και χρησιμοποιούνται από τους πλούσιους της εποχής στα συμπόσια για σεξουαλική διασκέδαση και χλευασμό. Ο θάνατος μετά τη χρήση αυτή ήταν σχεδόν βέβαιος¹⁰.

Σύμφωνα με την Εβραϊκή παράδοση και την Παλαιά Διαθήκη δεν επιτρέπεται «τυφλοί και παράλυτοι να μπαίνουν στον Οίκο». Τα άτομα με αναπηρίες και νοητική υστέρηση θεωρούνται «Μώμοι» και αποκλείονται από τον

τόπο της Ιουδαϊκής λατρείας. Στα Εβραϊκά κείμενα και στις δοξασίες των Εβραίων, το ανάπηρο άτομο φέρει ευθύνη για την κατάστασή του. Η αρρώστια, οι δυσμορφίες και τα μειονεκτήματα αποτελούν θεικές ποινές για αμαρτίες του παρελθόντος. Και στην περίπτωση αυτή διαπιστώνονται αντιφάσεις. Έτσι ο Θεός επέλεξε το Μωυσή ως εκλεκτό του για τη σωτηρία του λαού του Ισραήλ, παρότι είχε πρόβλημα με την ομιλία του. Επίσης ότι σε κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης και σε διάφορα χωρία της, εκφράζεται το ενδιαφέρον, η μέριμνα και η ανάγκη φροντίδας προς τους τυφλούς, τους χωλούς και τους ανήμπορους¹¹.

Στην Καινή Διαθήκη τα πράγματα αντιμετωπίζονται διαφορετικά. Ο Χριστός, στην ερώτηση των μαθητών του για τον τυφλό, «Ποιος ευθύνεται που είναι τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;» -ερώτηση που δείχνει την κυρίαρχη άποψη της εποχής- διαφοροποιεί τη θέση του από αυτήν της Παλαιάς Διαθήκης, λέγοντας πως «Ούτε αυτός αμάρτησε, ούτε οι γονείς του». Ωστόσο και στη χριστιανική αντίληψη συναντάται η άποψη ότι τα άτομα με αναπηρίες πληρώνουν τις αμαρτίες των προγόνων τους. Η αντίληψη που επικρατεί στα Βυζαντινά χρόνια είναι ότι οι ασθένειες και οι παθήσεις είναι σταλμένες από το Θεό και οδηγούν στον εξαγνισμό. Η αναπηρία θεωρείται πάθηση και η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζεται θεάρεστη γιατί εξαγνίζει και μπορεί να οδηγήσει το άτομο στην κάθαρση της ψυχής και του πνεύματός του¹. Ταυτόχρονα, καθώς είναι περίοδος που αρχίζουν να εφαρμόζονται πολιτικές πρόνοιες, παρουσιάζεται μια τάση προς τα φιλανθρωπικά έργα και ιδρύονται για πρώτη φορά ιδρύματα (τυφλοκομεία, άσυλα ανιάτων κ.λπ.), στα οποία, όπως και στα μοναστήρια, μπορεί να εγκλειστούν ανάπηροι. Λαμβάνουν χώρα λοιπόν, οι πρώτες προσπάθειες για μέριμνα αυτών των ατόμων, οι οποίες στόχευαν στην αρωγή αλλά όχι στην εκπαίδευση ή στην ένταξη τους^{1,10}.

Στα σκοτεινά χρόνια του Μεσαίωνα και της Ιεράς Εξέτασης, η θρησκοληψία που επικράτησε επέβαλλε την άποψη ότι η σωματική και η διανοητική αναπηρία ήταν τιμωρία από το Θεό. Ο Ξυλοδαρμός ήταν προσφιλής μέθοδος θεραπείας της αναπηρίας και της νοητικής υστέρησης. Η νοητική υστέρηση θεωρούνταν αποτέλεσμα της κατάληψης του ατόμου από κάποιο δαίμονα και το ίδιο το άτομο ήταν αμαρτωλό. Με διάταγμα του Πάπα Ιννοκέντιου του Ζ' το 1484 χιλιάδες άτομα με αναπηρίες οδηγήθηκαν στην Ιερά Εξέταση και καθώς δε μπορούσαν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, καταδικάστηκαν και οδηγήθηκαν στην πυρά μετά από φριχτά βασανιστήρια. Την ίδια περίοδο ανάπηρα και μικρόσωμα άτομα χρησιμοποιούνταν ως γελωτοποιοί^{1,10}.

Με την Αναγέννηση, η κατάσταση κάπως βελτιώθηκε. Η κοινωνία άρχισε να αντιμετωπίζει πιο ανθρώπινα τα άτομα με αναπηρίες, παρόλο που συνεχίζεται η εκμετάλλευσή τους, με την εμφάνιση για παράδειγμα στο τσίρκο υδροκέφαλων, νάνων κ.λπ. Ο ευρωπαϊκός Διαφωτισμός και η Γαλλική Επανάσταση με τα κηρύγματα της ισότητας, της αδελφότητας και της δικαιοσύνης θα φέρουν τα πρώτα κηρύγματα για ισότητα και μαζί τις πρώτες προσπάθειες για εκπαίδευση και αγωγή των ΑμεΑ.

Στα τέλη του 17ου αιώνα, στην Αβινιόν της Γαλλίας θα λειτουργήσει νοσοκομείο για κωφά παιδιά υπό τη διεύθυνση του J. Itard. Το σχολείο αυτό έγινε διάσημο για την προσπάθεια εκπαίδευσης από το J. Itard του Βικτόρ, του «άγγριου του Aveyron», ενός νεαρού που μεγάλωσε στην ερημιά και η ιστορία του συγκλόνισε τη γαλλική κοινωνία για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το ημερολόγιο που κρατούσε ο παιδαγωγός J. Itard, όσο ασχολιόταν με τον Βικτόρ, αποτελεί το πρώτο βιβλίο ειδικής αγωγής που περιέχει στόχους, μεθοδολογία και αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων μεθόδων. Ο J. Itard εφάρμοσε τολμηρές παιδαγωγικές απόψεις, με τρόπο υποδειγματικό ακόμα και για τη σημερινή εποχή^{7,10}. Στα τέλη του 18ου αιώνα άρχισαν να λειτουργούν κανονικά οργανωμένα σχολεία για τυφλούς και κωφούς αλλά ελάχιστα γίνονταν για τα παιδιά με σωματική και νοητική αναπηρία⁹. Τα ιδρύματα που ιδρύονταν εκείνη την περίοδο ήταν κυρίως άσυλα, που είχαν σκοπό να συγκεντρώσουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες ώστε να μην κυκλοφορούν μαζί με τους «κανονικούς». Μέχρι το 19^ο αιώνα κυριαρχούσε η άποψη της απομόνωσης των «διαφορετικών»¹.

Ουσιαστικά, η αρχή της Ειδικής Αγωγής και η θεώρησή της ως κρατική ευθύνη τοποθετείται το 19^ο-20^ο αιώνα, όπου φωτεινά μυαλά μεγάλων παιδαγωγών (Montessori, Braille, κ.ά.) στρέφουν το ενδιαφέρον τόσο στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, όσο και στην αποδοχή της διαφορετικότητάς τους από το κοινωνικό σύνολο. Ο 20ος αιώνας χαρακτηρίζεται από τη συνεχή μελέτη και την επιστημονική αντιμετώπιση της αναπηρίας, με πολύ σημαντικά ευρήματα και μεγάλη πρόοδο στις στάσεις και αντιλήψεις που διαμορφώνονταν. Οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι καθυστέρησαν την εξέλιξη αυτής της διαδικασίας, που έτσι κι αλλιώς ήταν σε πρώιμο στάδιο⁶.

Η πιο απάνθρωπη στάση σύγχρονης κοινωνίας απέναντι στα ΑμεΑ καταγράφηκε την περίοδο του Γ' Ράιχ και του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι αξιοσημείωτο ότι, ενώ το 1933 είχαν καταγραφεί 56.000 ΑμεΑ στη Γερμανία, το 1934 δεν βρίσκεται κανένα καταγεγραμμένο¹⁰. Η εξόντωση των ΑμεΑ στη Γερμανία στη διάρκεια της Χιτλερικής περιόδου βασίστηκε στις κυρίαρχες φασιστικές απόψεις για την εξόντωση όλων όσων δεν ανταποκρίνονταν στο πρότυπο της Άριας φυλής. Δεύτερο κριτήριο επιλογής των ανθρώπων που έπρεπε να εξοντωθούν ήταν η ανικανότητά τους για παραγωγική εργασία¹. Στην ίδια περιοχή της Ευρώπης, την Γερμανία και συγκεκριμένα στην πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, βρέθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του '90 ΑμεΑ χωρίς ονοματεπώνυμο, για τα οποία εκφράστηκαν φόβοι ότι χρησιμοποιούνταν ως πειραματόζωα σε φαρμακοβιομηχανίες¹⁰.

Η απάνθρωπη μεταχείριση των ΑμεΑ συνεχίζεται πολύ μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και παρά τις διεθνείς αποφάσεις που έχουν ληφθεί. Τη δεκαετία του 1960, στις ΗΠΑ, αποκαλύφθηκε ότι στο Willowbrook State Hospital της Νέας Υόρκης, καθυστερημένα παιδιά μολύνονταν εσκεμμένα με τον ιό της ηπατίτιδας, προκειμένου να μελετηθεί η πορεία της νόσου¹². Το επίσημο κράτος των ΗΠΑ ζήτησε πριν από λίγο καιρό δημοσίως συγγνώμη από τη Δημοκρατία της Γουατεμάλα, στην οποία ιατροφαρμακευτικές ερευνητικές αποστολές εκτελούσαν

πειράματα σε ΑμεΑ, όπου στο ένα χέρι τους εμβολίαζαν το μικρόβιο της σύφιλης και ταυτόχρονα από το άλλο χορηγούσαν πενικιλίνη¹⁰.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΑμεΑ ΣΤΗ ΔΙΑΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ ΤΟΥ 20ΟΥ ΑΙΩΝΑ

Όπως έχει ήδη διαφανεί, η αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία έχει περάσει από διάφορα στάδια ανάλογα με τις κοινωνικές αντιλήψεις που επικρατούν κάθε φορά. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε:

- Το στάδιο της απόρριψης και της κακομεταχείρισης,
- Το στάδιο του οίκτου, της προστασίας, της περιθάλψης και της χωριστής εκπαίδευσης στα σχολεία και
- Το σημερινό στάδιο διεκδίκησης των δικαιωμάτων. Διεκδίκησης ισότιμης συμμετοχής στην κοινωνία, ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης και συνεκπαίδευσης.

Στη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα παρατηρήθηκαν αξιοσημείωτες αλλαγές στις κοινωνικές αντιλήψεις για τα ΑμεΑ. Από την πλήρη απόρριψη, την απομόνωση σε ιδρύματα και άσυλα, την αφ' υψηλού αντιμετώπιση της φιλανθρωπίας και την πλημμελή εκπαίδευση, φτάσαμε στην πραγματικότητα της διεκδίκησης από τα ΑμεΑ ισότιμης κοινωνικής συμμετοχής, αναγνώρισης και σεβασμού της διαφορετικότητάς τους, διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους. Μεταξύ αυτών, διεκδίκηση του δικαιώματος για συνεκπαίδευση όλων των μαθητών στην ίδια τάξη, ανεξάρτητα από ιδιαιτερότητες και την πραγμάτωση του αιτήματος αυτού σε ορισμένες χώρες. Οι αλλαγές αυτές άρχισαν μετά το 1960, ξεκίνησαν από τις ΗΠΑ και εξαπλώθηκαν σύντομα και σε άλλες χώρες, ως επακόλουθο των μεγάλων κινητοποιήσεων και διεκδικήσεων για τα ανθρώπινα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα διαφόρων κοινωνικών ομάδων και μειονοτήτων. Την ίδια περίοδο αρχίζει να αναπτύσσεται το αναπηρικό κίνημα σε πολλές χώρες, με τους ανθρώπους με αναπηρία να αναλαμβάνουν οι ίδιοι την εκπροσώπηση τους, μη δεχόμενοι πλέον τη φιλανθρωπική εκπροσώπηση από «αρτιμελείς φίλους», όπως παλιότερα. Επίσης πιο έντονη και διεκδικητική γίνεται η παρουσία των οργανώσεων των γονέων παιδιών με αναπηρία¹³.

Την ίδια περίοδο, 1960-1970, αρχίζει να αμφισβητείται το ιατρικό-παθολογικό μοντέλο για την αναπηρία. Η αντίληψη της αναπηρίας ως προσωπικής τραγωδίας, ως ανωμαλίας ή αρρώστιας που πρέπει να θεραπευθεί δέχεται έντονη κριτική. Διερευνάται η κοινωνική διάσταση και η ερμηνεία της αναπηρίας και αναπτύσσεται ένας έντονος και δημιουργικός διάλογος διεθνώς. Την περίοδο αυτή στην Ελλάδα δεν αναπτύσσεται κάποια συζήτηση. Τα φιλανθρωπικά και προνοιακά ιδρύματα είναι τα μόνα που «περιθάλπουν» ΑμεΑ. Το μόνο νέο στοιχείο είναι πως αρχίζουν σιγά-σιγά να δημιουργούνται και να διεκδικούν το ρόλο τους οι οργανώσεις αναπήρων και γονέων¹³.

Οι δεκαετίες 1970 και 1980 είναι δεκαετίες εκδημοκρατισμού και αλλαγών στο σύστημα εκπαίδευσης των ΑμεΑ. Στις ΗΠΑ η ένταξη των μαθητών στα συνηθισμένα σχολεία κατοχυρώνεται νομοθετικά και η εκπαίδευσή τους γίνεται υποχρεωτική. Μεγάλα κονδύλια διατίθενται για την έρευνα και την ανάπτυξη τεχνολογίας. Η εξέλιξη

των υπολογιστών θα βοηθήσει στην εκπαίδευση των ΑμεΑ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει έμφαση στην κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των ΑμεΑ και διαθέτει κονδύλια για ερευνητικούς λόγους αλλά και για την εφαρμογή προγραμμάτων στα κράτη μέλη. Στην Ελλάδα για πρώτη φορά παρατηρείται κινητικότητα αυτή την περίοδο. Το Υπουργείο Παιδείας το 1981 με το νόμο 1143 αναλαμβάνει την ευθύνη της εκπαίδευσης των παιδιών με αναπηρία. Ο νόμος αυτός ευνοεί την ξεχωριστή ειδική εκπαίδευση. Αναφέρει ότι η Ειδική Αγωγή παρέχεται μόνο σε ειδικά σχολεία, ειδικές τάξεις και ιδρύματα, χωρίς αναφορά στην ένταξη. Το 1984, ο νόμος 1566, για πρώτη φορά συμπεριλαμβάνει σε νόμο που αφορά στην εκπαίδευση συνολικά, νομοθεσία για την εκπαίδευση παιδιών με αναπηρία. Ο νόμος, αν και εισάγει νέα μέτρα, κρίνεται ότι απέχει από τις τάσεις της εποχής¹³.

Από το 1990 αρχίζει μια νέα περίοδος διεκδικήσεων για ριζοσπαστικές αλλαγές, τόσο στην κοινωνία και στην εκπαίδευση. Οι οργανώσεις των αναπήρων δραστηριοποιούνται έντονα παγκόσμια. Πλέον γίνεται αποδεκτό ότι το πρόβλημα των αναπήρων δεν πηγάζει κυρίως από τους φυσικούς και πνευματικούς τους περιορισμούς αλλά από τις απόψεις και τις στάσεις της κοινωνίας απέναντί τους. Αυτές οι απόψεις και οι στάσεις ευθύνονται για τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Ο αγώνας τους λοιπόν προσανατολίζεται πλέον όχι στην αναζήτηση θεραπείας αλλά στην αναγνώριση του δικαιώματος να είναι διαφορετικοί και στο σεβασμό αυτής της διαφορετικότητας. Οι διεκδικήσεις τους έχουν τα χαρακτηριστικά των διεκδικήσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι ανάπηροι στιγματίζονται και δεν δέχονται πια τον κοινωνικό ρατσισμό και την κοινωνική αδικία απέναντί τους. Απαιτούν παροχές, όχι για την ανικανότητά τους, αλλά για να μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Ο αγώνας τους είναι αγώνας για κοινωνική συμμετοχή, ισοτιμία, σεβασμό στη διαφορετικότητα, προσβασιμότητα σε όλους τους τομείς της ζωής. Οι αρχές αυτές έχουν εφαρμογή και στην εκπαίδευση, όπου το αίτημα πλέον δεν είναι να παρέχονται προγράμματα ένταξης για τα παιδιά με αναπηρία αλλά να εκπαιδεύονται μαζί όλα τα παιδιά, με ή χωρίς αναπηρία. Το αίτημα είναι η συνεκπαίδευση και όχι η ένταξη. Στη σύγχρονη Ελλάδα, αυτή την περίοδο των έντονων συζητήσεων και αναζητήσεων και της συνεκπαίδευσης, οι απόψεις που κυριαρχούν θυμίζουν μάλλον παλιότερες εποχές. Το μοντέλο της αναπηρίας που υιοθετείται είναι το παθολογικό ενώ στα σχολεία δημιουργούνται ειδικά τμήματα και τάξεις για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και ο διάλογος για τη συνεκπαίδευση απουσιάζει παντελώς¹³.

Τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο εναρμόνισης των πολιτικών της χώρας με τις αντίστοιχες της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται μια πιο συστηματική προσπάθεια για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, εκπαίδευσης και εργασίας των ΑμεΑ^{14, 15}.

Σημαντικά βήματα στη χώρα μας, θεωρούνται αυτά που αποτυπώνονται στις διατάξεις του Συντάγματος «...καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το κράτος» και «Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμ-

βάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας» και «Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων»¹⁶.

Όμως, τα βήματα που έχουν γίνει υπολείπονται σε σχέση με αυτά που είναι αναγκαία. Ακόμα και ο δημόσιος διάλογος ορισμένες φορές είναι πίσω από το διεθνή προβληματισμό. Η κοινωνία συχνά φαίνεται να είναι διχασμένη ανάμεσα σε δύο απόψεις. Σύμφωνα με τη μία άποψη τα ανάπηρα άτομα έχουν τη δυνατότητα να ζήσουν μια ανεξάρτητη και κανονική ζωή. Σύμφωνα με την άλλη, που λέγεται ιδεολογία της προστασίας, θεωρείται ότι δεν είναι ρεαλιστικό να ζήσουν μια κανονική ζωή τα ανάπηρα άτομα και υποστηρίζεται η άποψη της οργάνωσης των ΑμεΑ σε ομάδες, έξω όμως από την κοινωνία των υγιών¹. Είναι ενδιαφέρον ότι πολλές φορές η κοινωνία δείχνει να μη θέλει να κάνει τα απαραίτητα βήματα που θα βοηθήσουν τα ΑμεΑ να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος δόμησης των σύγχρονων πόλεων, που ουσιαστικά είναι αδιάβατες για τα ΑμεΑ. Ακόμα και εκεί που υπάρχουν διευκολύνσεις, είναι συχνά κατ'επίφαση μόνο, στενές ή απότομες ράμπες που είναι αδύνατο να χρησιμοποιηθούν. Ακόμα χειρότερες είναι οι συμπεριφορές που παρατηρούνται με την κατάληψη π.χ. διαβάσεων ή θέσεων παρκαρίσματος για τα ΑμεΑ.

Αρκετές φορές διατυπώνονται απόψεις εξοστρακισμού των ΑμεΑ από τον κοινωνικό ιστό, με άποπες διαμαρτυρίες για εγκαταστάσεις ξενώνων κ.λπ. Επίσης είναι συχνά τα πισωγυρίσματα αρκετά από τα οποία οφείλονται στην οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων και τις περικοπές των κοινωνικών δαπανών και των διαθέσιμων πόρων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πορεία ένταξης των ΑμεΑ στον κοινωνικό ιστό δεν είναι ούτε ευθύγραμμη, ούτε ομαλή. Είναι προφανές ότι, παγκοσμίως, έχουν συντελεστεί τεράστιες αλλαγές μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι πράξεις βαρβαρότητας στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, πολλές από τις οποίες αφορούσαν στα ΑμεΑ, οδήγησαν στη σύνταξη της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το Δεκέμβριο του 1948, που ξεκινά με τη φράση «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα»¹⁷.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι οι απόψεις και η υποστήριξη των ΑμεΑ ποικίλλουν ανάλογα με την ιστορική περίοδο. Φαίνεται ότι απόψεις και πρακτικές προς όφελός τους επικρατούσαν και εφαρμόζονταν κυρίως στα φωτεινά διαλείμματα της ανθρωπότητας, όταν επικρατούσαν ανώτερα ιδεώδη και πολιτικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προοδευτικές απόψεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων εκφράζονταν σε περιόδους άνησης της Δημοκρατίας, των επιστημών και της Φιλοσοφίας, παρότι πρόκειται για εποχές τόσο μακρινές από σήμερα. Η ίδια τάση διαγράφεται στην περίοδο της Αναγέννησης αλλά και στην περίοδο των μεγάλων διεκδικήσεων για τα αν-

θρώπινα δικαιώματα στα τελευταία 40 χρόνια του προηγούμενου αιώνα. Αντίθετα είναι φανερή η επικράτηση ακραία αντιδραστικών και σκοταδιστικών απόψεων και πρακτικών για τα ΑμεΑ σε περιόδους σκοταδισμού, υποχώρησης του ορθολογισμού και της δημοκρατίας, όπως στο Μεσαίωνα και στη Χιτλερική Γερμανία.

Μένει να δούμε της συνέπειες που θα έχει η παρούσα οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας αλλά και το Δυτικό κόσμο στις απόψεις που θα επικρατήσουν και στις πρακτικές που θα εφαρμοστούν για την υποστήριξη των ΑμεΑ. Εμείς πάντως ως επιμελούμε στη σταθερή υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της άποψης ότι «κριτήριο πολιτισμού μιας κοινωνίας είναι η φροντίδα που παρέχει στα αδύναμα μέλη της».

SUMMARY

Treating people with disabilities. History review

Evagelia Bogosian

hellenic hospital dentistry 6: 31-36, 2013

The purpose of this paper is to present the views, attitudes and treatment of people with disabilities over the time. According to the 2006 UN Convention, persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others. They constitute 15-20% of the world population.

In the past, common ways to deal with people with disabilities were infanticide, torture, inclusions, abandonment, ridicule, exploitation, isolation, alms. Since the last century these views and attitudes have changed, and most modern views are characterized by the acceptance and respect for diversity and human rights.

From the historical review is obvious that attitudes and support for people with disabilities vary according to the historical period. They seem to benefit mainly in bright breaks of humanity when prevailing higher ideals and policies. The progressive views of the ancient Greek philosophers, expressed in periods of flowering of democracy, science and philosophy, are characteristic. The same trend is observed in the Renaissance period, and the period of large claims on human rights in the last 40 years of the 20th century. Contrast is apparent in times of darkness, decline of rationality and democracy, as in the Middle Ages and Hitler's Germany.

It is interesting to see the consequences of the current economic crisis in our country and the Western world, the views will prevail and practices implemented to support the disabled. We, however, let's stay firm to the constant support of human rights and the doctrine that "a society's civilization criterion is the care provided to the weak members".

Key words: *People with disabilities; social treatment; human rights.*

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ζώνιου-Σιδέρη Α: Οι ανάπηροι και η εκπαίδευση τους. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα. 1996: 14, 17, 22-24, 74-75.
2. Heward WL: Παιδιά με ειδικές ανάγκες. Μια εισαγωγή στην Ειδική Εκπαίδευση. Αθήνα, Τόπος. 2011: 7, 9.
3. Δράκος ΓΔ: Σύγχρονα Θέματα της Ειδικής Παιδαγωγικής. Προβληματισμοί, αναζητήσεις και προοπτικές. Αθήνα, Ατραπός. 2002: 80.
4. Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα ατόμων με αναπηρία και προαιρετικό πρωτόκολλο <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (τελευταία πρόσβαση 20/12/2014).
5. Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία <http://www.moh.gov.gr/articles/news/1501-pagkosmia-hmera-atomwn-me-anaphria> (τελευταία πρόσβαση 20/12/14).
6. Ιστορική αναδρομή στην Ειδική αγωγή. <http://kaleidoskopio-ea.blogspot.gr/2010/06/blog-post.html> (τελευταία πρόσβαση 20/12/14).
7. Anstotz C: Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα ανάπηρα και καθυστερημένα άτομα. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1997. 20, 22, 29.
8. Ρισπέν Ζ: Ελληνική Μυθολογία. Αθήνα, Τριήρης, 2000: 283.
9. Ειδική αγωγή με απλά λόγια. http://eidikiagogimeaplalogia.blogspot.gr/2011/03/blog-post_6020.html#more (τελευταία πρόσβαση 20/12/14).
10. Η ειδική αγωγή στην Ελλάδα. Μέρος 1° <http://zagkotas.blogspot.gr/2011/01/1.html> (τελευταία πρόσβαση 20/12/14).
11. Αλεξάκης Δ, Μανωλιτσάκης Ε: Τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες μέσα στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Η συμβολή της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής. Ρέθυμνο, 12-14 Μαΐου 2000: 812.
12. Γαλανάκης Μ: Σημαντικοί σταθμοί στην Ιατρική Ηθική. Στο: Θέματα Βιοηθικής, Η Ζωή, η Κοινωνία και η Φύση μπροστά στις προκλήσεις των Βιοεπιστημών. Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013: 64.
13. Λαμπροπούλου Β, Παντελιάδου Σ: Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα-Κριτική θεώρηση. Πρακτικά Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής. Ρέθυμνο, 12-14 Μαΐου 2000: 157, 158, 162.
14. Εγχειρίδιο μελέτης για την ένταξη ατόμων με αναπηρία στην εργασία και την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της εργασίας 2009. <http://www.esfhellas.gr/userfiles/oliko.pdf>. (τελευταία πρόσβαση 25/11/13).
15. Επιχειρησιακό πρόγραμμα εκπαίδευση και δια βίου μάθηση. ΕΣΠΑ 2007-2013. Εξειδικευμένη εκπαιδευτική υποστήριξη για ένταξη μαθητών με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. <http://specialeducation.gr/files4users/files/pdf/specialedups.pdf> (τελευταία πρόσβαση 25/11/13).
16. Σύνταγμα της Ελλάδας. 2008. Άρθρο 21, παράγραφοι 2, 3, 6.
17. Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα Δικαιώματα. <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk> (τελευταία πρόσβαση 20/12/14).

Επικοινωνία:

Ευαγγελία Μπογοσιάν
Τηλ.: 2810 392473, 2810 392475.
e-mail: evbogosian@gmail.com